

lékezetvesztő, hol fürge és gyorsléptű, de azért ebben is öregember módján, megmosolyogtatón. A mustszagú ősz álmosító békéjében mégis a jövő erjed. A föld népének szegénységében és a városi proletariátusban reménykeltő elevenség, élet-erő mutatkozik, eszmék sotelódnak a társadalom prését legjobban magukon érzők között. Nincs itt ódzkodás a várostól, vagy kárhóztatás. A város is és a falu is birodalom, amit az emlékekbéli gyermek a megismerés örömétől tágult pupillákkal fedez fel egy életre. Egyik szegénységből a másikba jut, mégis micsoda különbség, pedig a különönmű szegénység mélységei ugyanazon tengerárokban húzódnak. Mennyire jellemző Illyés anyjának szakítása a teljes familiával, s kiszakadása fiával együtt a tanyasi-falusi-kisvárosi rokoni körből, ahogy a kor új lehetőségeivel élnek! A feltörekvés milyen látszatlehetőségét szemlélhetjük az apa sorsában, aki ugyanazon kör által meghatározott maradt törekvései eredményessége után is, mint ha nem is kezdett volna semmit. Ezt a típust és fojtogató körülményeit talán csak Móricz ismerte ennyire, mert ő is belülről — apja sorsának értőjeként. No és Németh László, aki a maga nevelői hajlamai szerint a megtartó erőt is észrevette ezekben a családi viszonyokban és ideállá emelte. Az anya és fia előtt megnyíló „lehetőség” pedig nem a nagyvárosi lét látszatpolgárosodása, hanem a proletarializálódás, ami a fiút a háborúellenesség, majd a két forradalom tapasztalatai után végül az eszmei tisztázódás fennsíkjára vezet, az egyetlen lehetséges emberi jövő megpillantásához. Mert végül minden a forradalomba fut. A rokoni szálak ráérős fölfejtése is, a néplélektani megfigyelések tanyán, mezőn, bérkaszányákban is. És közben mire figyel az eszmélkedő lélek, ami a jövő (a ma) számára is hasznos lehet? A juhászösök öntudata benne érzékenységgé szelidül, ezért aztán egyén és közösség viszonyára elsősorban, mert hisz' ez az, amit eléje hoz az élet, kielezett pillanataiban a történelem. A meglazult, s tapasztalhatóan tovább lazuló rokoni kapcsolatok idején csak irigységgel lehet olvasni arról a családi tényezetről, amelyben Illyés felnőtt, s amelyben a közösséghez tartozás, ragaszkodás beidegzése nála kialakult. Aztán a jóízű bandázás (ennek jelentőségéről szociálpszichológusokat meghaladó súllyal csak Veres Péter írt így), amely a bérkaszányák világában is hasonlóképpen otthonias életteret biztosít számára, hogy a munkásotthonok mámorító légkörében, a diákközösség eszmeifaló mohóságában rálépjen a világszemlélethez vezető útra, egyben a politikai cselekvés útjára. Természetesen egyfajta etikai idealizmus jegyében, már-már vallásos hittel.

Tárgya volt-e már bárminő eszmetörténeti vizsgálódásnak az a meghökkentő jelenség, hogy 1919-ben Kierkegaard és Dosztojevszkij igéi hivatásos forradalmárok szájából a proletárforradalom eszméiként hangzottak el, illetve a felmerülő új típusú konfliktusokban bennük kerestek kapaszkodót. Kierkegaard és Dosz-

tojevszkij a forradalomban? Elképzelhetetlennek tűnik! Pedig valóság volt — többek, sokszor egészen különböző álláspontú tanúk egybehangzó állítása szerint. Irodalmár széplelkek számára öngazolás és az irodalom felmagasztosítása is kiépíthető ebből. Valójában van ebben megmosolyognivaló is, már-már komikum. Töröltessék le az utókor fölényes mosolya — ezt kell mondanunk —, ha mindez a forradalom tisztaságát óvta! Fölényünket azonban sajnálatunk még csirájában elfojtja. Mert annyira képtelen ez a helyzet (de valóság volt), mintha a Klim Szamgin befejezetlenül maradt hömpölygő regényfolyamának kéziratlapjait avatatlan kezek Gorkij íróasztalán összecserélték volna, s az 1917-es viharos napokban úgy találkoznánk az orosz radikalizmus századforduló körüli éveinek illúzióival, mint a leghaladóbb eszmei maggal. Magyarán: a társadalomismeret hiánya (amiről Illyés nyomatékkal beszél) és a forradalmi ideológia tisztázatlansága ütköznek ki ebben. Szabó Ervin magvetése és a Kun Bélák által hazahozott bolsevik elmélet (ők is szükén voltak ennek) és gyakorlat nem szökkenhetett szárba. Arra azért szükséges emlékeztetnünk, hogy a Magyar Tanácsköztársaság is igazolta Lenin történelmi jelentőségű szavait a nagy orosz írókról, hiszen a korabeli intelligenciának — szerte Európában — biztosították a szükséges affinitást az októberi forradalomhoz és megteremtették azt a morális bázist, amely a forradalmi hullám levonulása után is segítette a talponmaradásban, a hűségben.

A kötet legérdekfeszítőbb részei éppen ezek, ahol az eszmék kavalkádja vonul fel előttünk. A ma gyakorlata sohasem felejtetheti a proletárforradalmak emberi, morális ígéreteit. A politikai kulisszatitkok, a diplomáciai irattárak páncéltermeiből kiszivárgó adatok, a meghatározó szociális intézkedések, a máig dicső haditettek tizenkilence mellett figyelniük kellene erre a másikra is: az eszméktől mámorosra, a hittől eufóriásra. Nos, az eszmeiségnek ez az akkori mindennapi jelenléte az, amivel alig foglalkozunk, egy olyan korban, amikor a mindennapi gondolkodásban is sűrűsödnek az ideológiai elemek.

A bukás okain és következményein való tépelődés nyilván tartalmaz vitatható elemeket, de egészében nem tagadható meg tőle sem a felelősség, sem pedig a tisztaság. Proletárforradalom és nemzet, forradalomtól vemhes nemzet és nemzetköziség viszonyát torzításmentesen látni — Ady óta — csak a félmúltban kezdtük újra. Ebben Illyés Gyulának elvitathatatlan érdemei vannak. Az a megjegyzés kívánkozik ide, hogy a bukás okainak elemzésében, az ország kiszolgáltatottságának tragikus tablóját nézve lehetetlen nem észrevennünk a 48-as eszmékkal mintegy családi útravalóul feltarisnyált Illyést, a közgondolkodót és drámaíró. Felvetődik a kérdés, hogy 48-hoz kapcsolódó drámái, de akár a Dózsa-dráma is nem ebből a megrendítő és kitörölhetetlen emlékű ösz-

szeomlásból veszi-e tapasztalati anyagát? Az alkotás végpontig aligha elemezhető vegyületéből ez szinte kideríthetetlen. De ím itt e könyv, s ezáltal Illyés negyvennyolcasságát ezerkilencszáztizenkilencből véljük magyarázhatónak. Illyés Gyula mindig a forradalomé volt — a ráütött megtévesztő pecsétek alatt is.

Hogy emlékiratot olvastunk-e vagy regényt? Ugyanazt mint a pályatárs és barát Déry Tibor *Ítélet nincs* című kötete esetében. Azaz nem tudjuk, mit is valójában. Ámbár regényt nem, ezt a szerző is tagadja. Nem műfaji kérdések foglalkoztatnak bennünket, de sajnálatunknak mégis hangot kell adnunk: kár, hogy a *Kora tavasz* nem valósult meg egy kései nagyregényváltozata. Feltehetőleg már nem fogja senki megírni annyira belülről, ahogy Illyés ismeri a kort. Illyés így is elvégezte a penzumát. A Babitsot idéző Illyés jut eszünkbe: ami szép, az nehéz. Mintha Illyésnek ebből egy másik parancs következne: neheztől csak szépen.

Ekként, ily módon szólt. (*Szépirodalmi, 1979.*)

Laczkó Pál

Nagy László:

Adok nektek aranyvesszőt

A néhány évvel ezelőtt megjelent verseskötet sorai jutnak eszembe, amikor átlapozom a mostani prózagyjteményt, különösen, amíg a könyv elején levő fényképeket szemlélem. „Versben bújosó haramia vagy / kesztyűdet, ötujujú liliomodat / kidobod a szimatoló ebek elé / valatják, szívärog belöle a vér” — írta egyik versében, s én a sorok íróját keresem a fotókon. A költőt profilból mutató portrén, az ötvenes évek eleji pillanatfelvételen (amelyen barátaival repülőgépen ül), ám a játékgép oldalán nem olvashatom pontosan az optimista feliratot. Keresem az iszkázi rét magas gypsöznyegében, s a másik képen, amelyen költőtársával, barátjával, Csoóri Sándorral egy iskolában dedikálta műveit.

Egyik képen sem látom a fenti sorokat író Nagy Lászlót — de képet sem nézhetek úgy, hogy ne látnám a „fényes szelők” (egyik írásában éppen ő figyelmeztetett a helyes szóhasználatra) lelkesedésén és tiszta hitén, az ötvenes évek elejének, közepének megcsalattatásain túljutott, mai társadalmunk legfontosabb kérdéseire választ kereső költőt is. Amit pesszimizmusnak vélhetnénk nála, az is éppen a valóság tárgyilagos megítélése,

amit számonkérésnek, szembenállásnak, az a jobbitó szándék, a költészet erejébe vetett hit. Vagy még inkább a szó erejének hite. „A szó nélkül nem történhetett semmi” — írja az *Adok nektek aranyvesszőt* című kötet elején.

A fenti sorok alapján kirajzolódó portrét formázza ez a posztumusz mű, a prózai írásokat egybegyűjtő kötet is. Alkalmi írásokat tartalmaz: kötetbevezetőket, önéletrajzi vallomásokot, lapoknak és a rádióknak adott interjúkat, kiállítás megnyitásokat, katalógusszövegeket. Nyomtatásban megjelent és kéziratban maradt munkák — közös jellemzőjük, hogy a terjedelemtől és az alkalomtól függetlenül tökéletesen kidolgozott, szinte prózaversként említhető alkotások. Így együtt pedig — a válogatást végző Kiss Ferenc irodalomtörténész jóvoltából — átfogó képet adnak Nagy László indulásáról: gyermekkoráról és pályakezdéséről; a költészetéről kialakult nézeteiről, a példaképekről, pályatársakról, a fiatalokról. Mindenről és mindenkiről tehát, ami és aki a költő számára a feladat vállalását, közös céljaink magas szintű megvalósítását jelentette.

Elősorban természetesen önmagáról vall, s mivel alkalmi írásokról van szó, újabb és újabb variációkban, egyre gazdagabb képet rajzol a népi kollégista évekről, a „bekötött szemmel harapott óriási vöröshagymákról”, s arról, hogy „miniszeri kocsi jön értem, Veres Péteré, aki óhajtott látni a piktor-poétát. Történik-e ilyesmi manapság? Hej, mostani kis idő, te önző, kicsinyes idő.” Ezek az írások, amelyek közül a legteljesebb az 1974-es *Életem*, nem csak a felszabadulás utáni ember- és tehetségpróbáló évek hangulatát adják, hanem szüntelen összehasonlítást is jelentenek az *akkor* és a *most* között. Mi valósult meg a szép szándékokból, kik lettek művésszé, emberré az akkor indulókból, hogyan változtak azóta a lehetőségek és eredmények? Természetesen, nem a kérdések rendszerbe foglalt kifejtéséről, megválaszolásáról van szó, inkább egy-egy kifejezéssel, mondattal való utalásról.

Az olvasónak azonban ennyi is elég. Egy idő után rá kell jönnie, hogy a képzőművészként induló Nagy László (aki kollégistaként szociológiai csoportot is vezetett) milyen hatalmas és széles körű ismeretanyaggal rendelkezett, legyen szó akár a modern irodalomról, képzőművészetről, tudományról, de akár a népköltészetéről, vagy az itt és most élő, gondolkodó emberről. „Félszárnyú madár a költészet, ha nincs közönsége”, vallotta; ami persze nem jelentette azt, hogy akkor, amikor egyre összetettebben, árnyaltabban kellett fogalmaznia, engedményt tett volna a szellemi restségnek, a kényelmességnek. Jól látta a modern költészet ellentmondásos helyzetét, az őt foglalkoztató kérdések megoldásával együtt ennek az ellentmondásnak a feloldására is törekedett.

Hogy hogyan, arra a kötet két ciklusa is felel, de különösen a kötet címet is adó,

Adok nektek aranyvesszőt című fejezet. „Olvashatok, mert férfi akad Erdélyben, hűségesen elszánt, aki eleven énekeket gyűjtve, aranyvesszőt ad: Verjétek meg a temetőt! Támasszatok föl anyátok, árvák! Csapjátok meg azokat is, akik meghúzták a halálharangot a balladára.” — írja nagy-nagy elismeréssel a balladagyűjtő Kallós Zoltán munkásságáról. Az elismerés azonban nemcsak neki, s a balladának szól, hanem a népköltészet egészének, legyen az magyar, román, délszláv vagy bolgár. Köztudomású, hogy ő maga a bolgár népköltészet kitűnő ismerője, fordítója volt, hogy impulzusokat kapott az elmúlt századok művészetéből. Ezek a hatások azonban sokkal kevésbé voltak közvetlenek, mint hinnénk, és sokkal inkább a szemléletet, gondolkodásmódot formálták, mint a verstani megoldásokat. „Más népekben is szerethetjük és becsülhetjük önmagunkat” — írja, s ha ehhez hozzátesszük Sütő Andrással, a jugoszláviai, szlovákiai magyar költőkkel, a másik oldalon pedig a szomszédos népek művészetével foglalkozó sorait, nyilvánvalóvá válik, hogy a hagyományokról a bartóki modelt követő költő írásait olvassuk.

Akkor is, ha esetenként ő sem tévedhetetlen. Távol áll tőlem, hogy a paksi lakótelepet megítéljem, de most, hogy újraolvasom a *Hol a tulipán?*-vita Nagy László-írásait, látom, kiindulópontja hibás: a formát nem a mai emberi környezet funkciója, a lakások alaprajzi elrendezése felől közelíti meg. A kiindulópont azonban ritkán hibás, és amikor Ferenczy Béni tiszta emberségéről, Orosz Jánosról, Szabó Ivánról vagy Kondor Béláról ír (akinek műveiről „emberféltő humanizmus sugárzik”), néhány mondattal is tökéletes jellenizést ad. Egyben újra és újra felmutatja saját „ötujjú liliomát”, az utolsó szívdobbanásig megmaradt hitét. Kormos Istvánnal beszélgetve mondta: „A reményt nem szabad földadnunk, hiszen a legnagyobb tragédiákból, katasztrófákból csak a remény segít kilépnünk, léphetnek ki a tömegek, akik sújtva vannak. Ugyanakkor legyen jogunk a kételyre, ez is motorja a mi alkotó munkánknak. Kritikával kell néznünk saját munkánkat. Egyre jobbat kell csinálnunk. Ez a célunk.” (*Magvető*, 1979.).

P. Szabó Ernő

Madárúton

STÁCIÓK

Mintha láthatatlan mágnes rántaná egy irányba a negyvenöt fiatal versíró sorait. Keserűség, szerep- és történelemnélküliség, kallódásérzet, céltalanság, fölöslegességtudat, távlathiány, resignáció, szorongás, pesszimizmus, reménytelenség, kiszolgáltatottságérzet — rakosgatom össze a szerzőink létérzékelését leginkább kife-

jező-megközelítő szócsokrot, aggályos-pontosan igyekezve szemléltetni a fogalmak közti rokonvonásokat és nem elhanyagolandó különbségeket.

Mert különbségek azért vannak *Hidegre*, *Petri Csathóra*, *Marafkóra* tagadhatatlanul a „fedőnévsor” eleji, határozottan társadalmi színezetű-töltésű fogalmak jellemzőek, *Szikszai*, *Mező*, *Újházi*, már jórészt a resignált, elszigetelt egyénre koncentrálnak; *Bárány*, *Kelemen* és *Zelei* pedig a végleges kiszolgáltatottságérzést, védtelenségtudatot exponálják: „*a cinkék reggelre erkélyemre gyűltek / utasításokkal látom el őket / tavaszig elkonspirálunk*” (Marafkó); „*A szomorúság szétloccsant galambtojás a sárban / a takarón pókok, cserebogarak / kiszaggatott lábait kaszálnak*” (Mező); „*összetörik az arcod / mire megtisztul a szemed / engedékeny leszel, mire szigorú*” (Zelei).

Mintha szerpentinnek a hegy oldalában mind magasabban előtűnő spirálvonalát, mintha egyazon út különböző stációit látnánk magunk előtt.

„VESZTESEGLISTÁK KORMA”

E pesszimiztikus létérzékelés valósággal való szembesítése persze elvégezhető (elvégezendő), de nem ennek — vagy más ehhez hasonló igényű, terjedelmű — írásnak a keretei között. Én egyelőre (kisebb kanál — kisebb lé) az említett világlátás alkotásmódbeli, művészi következményei közül veszek néhányat szemügyre.

Nos, a kiábrándult bizalmatlanságnak tagadhatatlan előnye, a hangos retorika, a szerepreálás, az üres pátosz elkerülése. A lírai hős formátumának, lehetőségeinek túlméretezése a halvanas (hetvenes) évek pályakezdőinél még nem ritka jelenség, ám a *Madárúton* költőinél (becsületükre válik) alig-alig fordul elő.

De ezért a részleges előnyért szerzőinknek súlyos árat kell fizetniük.

Először is: világérzékelésük mindenmű dinamizmustól megfosztja őket, nagyobb műegész kiépítését (a valóság sokoldalú birtokba vételét) rendkívül nehezíti téve számukra. A valóságtörvények, a mélyebb társadalmi mozgások értelmi megismeréséhez, felfejtéséhez — az ilylyési, József Attila-i út folytatásához — a statikus beszorítottságérzés folytán végképp nincs elegendő indíttatás. (Nem véletlenül lírizálódik el végtelenen pl. *Tóth Erzsébet* versvilága.) De még a kispolgáriság rajza, a dologi létszemlélet motívumai, a jellegzetesen fiatalos életforma elemei, a *Passnál*, *Béresnél*, *Pénteknél* még oly bőséges társadalmi jelenségábrázolás is háttérbe szorul a könyv verseiben. A szociális elemeket közvetlenül is ábrázoló költeménytípus helyébe inkább a *Petri*-, *Benkő Attila*-féle, közvetettebb, átszűrtebb, a lírai hőst elszigetelten megjelenítő társadalmiságmodell lép. A szerzők a rossz közérzet rögzítésénél megállnak, műveiket ezért érezzük egymáshoz hasonlóknak, egyazon építmény előregyártott, tetszés szerint kivethető-fölcse-relhető részelemeinek.